

Kuidas

Karjad ja nende saagid

meie põllumeeste

Nikkuse hallikaks saavad.

Kaks könet,

Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsis pidanud

C. K. Jakobson,

seltsi president.

Tartus, 1876.

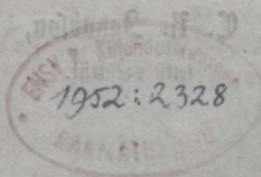
Trükkitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega.

Сигналъ въ Гельсингфорсѣ

въ 1876 году

Гельсингфорскаго университета

Дозволено цензурою. — Ревель, 2-го Марта 1876.

I.

Karjad meie põllumeeste rikkus wõi tege- mise teel.

(Beetud Wändras kell 22. Webruaril 1876.)

Auustatud seltsiliikmed ja wõõrad! Meie põllu-
meestele on praegu aeg käte tulnud, kus n'ad
nagu tee-lahkme peal seisawad: ei tea,
kas käidud tee-rada otsani edasi minna, ehk
tõisele poole suurema tee poole pöörata. Et
sejamaalne tee väga aukline ja raske on, kus
mõnigi koreim jo ümber lükkus, mõnigi wan-
ger täitsa ära lagunes ja ka mõnigi mees koor-
ma all omale surma sai, seda hakkawad meie
põllumehed iga enam ja enam ära tundma.
Uga uue kiwi-tee peal päritakse jälle tee- raha,
wanfrid peawad hästi rauutatud olema, ja palju
jalu ei wõi seal ka käia, waid saapad peawad
jalas olema. Mis on nüüd kasulikum ja ilu-
sam: Odawa puu-rattastega ühest roopa-august
kolladi sisse, teisest kolladi wälja uppitada —

jäägu paetal pori siise ehk kints koorma alla, kus juures piits paigalt weulooma selga pühib ja hobusekont kas hinge seest välja ähib, — ehk raudwanfriga ilusat kivitööd võita, saavad punaste weertega jalas — kus piits laksus käes ja hobune hirnub ees? —

Auustatud kuuljad, teie naeratade. Aga eks need ei ole meie põllumeeste roopaaugud ja puu-wantrid, kui peremees sügise pääw otja külma wee sees kaelani rabeleb, et omad haisewad „lina-purud“ välja saaks, et neid siis suure waewaga kuiwatada ja pärast talwel tulise külma käes masindada ja ropsida, kus juures tema rinnad ja kael pääwad otja täis paksu tolmu on, ning kus juures jo mõnigi mees omale tiisikuse seemne rinda saanud ja enne-aegu hauda läinud. Ja kui ta wiimaks omad „lina-purud“ linna wiis ja omad tööliste palgad maha arwas, mis n'ad siis temale siise töiwad? Seal loul wakkamaa pealt 30 rubla.

Aga kui tõine põllumees linade asemel ristihenu ja kureerneid maha tegi, keda ta kõige paremal õitsemise ajal lustilikult lauldes niitis, ja oma karja tubliste pidades Soome wiisi järele wõid tegi, kus temal mite tarwis ei olnud kaelani haisewa wee sees rabeleda, waid puhta laua ees istuda ja iga pääw kirjja panna, kui palju ta piima, koort ja wõid saanud, ning kui pärast tema koht, kes enne lina-harimise teel 200 rubla siise oli toonud, nüüd jo esimesel

aastal wõiga 250 rubla wälja andis — eks see siis niisama ei ole, kui kiwi-tee peal sabaas-tes ja raudwangertes sõitmine?

Lina furnas peale selle maa iga aasta enam ja enam wälja, kelle läbi peremehe kappital, tema koht, kahanes; wõi-tegemise juures aga olivad laudad iga kewade imelikul kombel täis sõnnikut, wiljasaak läks aasta aastalt paremaks ja tema koht seeläbi kallimaks: tema kappital tõusis ilma wahapidamata suuremaks. Kes seda ei usu, see waadaku enne oma naabri wilja põllu peal, kes jo mittu aastat suur lina-harija oli, ja mingi siis näituseks Maasikmäe Hansu juure ning pangu seal ka tema piimataollituse põhja peal seiswat majapidamist nattukene tähele. Siis on otsus wist koge oma enese silmaga ära leitud, et meie põllumeestel lina-harimise tee wana roopaline tee on, aga osaw karjapidamine uus kiwi-tee.

Uegi on mõista, et ma siin ükst sest mõistmata lina-harimisest räägin, kus kolmas, neljas ehk ka wiies jagu põldu iga aasta lina alla läheb. Täitsa lina-harimist maha jätta, seda ei saa keegi mõistlik meie maal nõudma. Meie peame iga järele arwama, kuidas meie oma põldudest jäädawalt kõige enam kasu saame, ning seal saame leidma, et kui meil mõnus seemne järg on ja meil paljalt kahetsas kunni tühnes jagu põllust iga aasta lina alla saab,

meile mõnusa harimise juures linad palju kasu toovad. Kus linu jo enam maas on, kui seitsmes ehk kaheksas jagu, seal ei ole n'ad põllumehete mite õnnistuseks, vaid on pitka aea peale tema hukatus. Kui aga lina-harimine kõrvaline asi põllutöös on ja karjapidamine pääasi, aga siiski mõlemad suure osavusega teaduse põhja peal toime-takse, siis on põllutöö seal kõige kaunima järje sees ja tõsine rikkuse hallikas oma peremehele.

Aga ka osaval karjapidajal võib tema fi-wi-tee kahte aru see minna. Suuremal mõ-dul toimendatud karjapidamise juures saab põllu-mees omad põllud küll ika nii ära seadma, et pooled vilja ja pooled elaja-põhu all seisavad. *) Seda põhku ta võib aga kahe otstarbe peale äratarvitada: Ta kasvatab esmalt elajaid, nuu-mab neid ja müüb nad siis liha-loomadeks lihunikule ära, kus juures ta seesugust elajaid ükshainult peab, kes head liha-loomad ja mõnu-sad nuumamiseks on. Tõsiselt aga kasvatab ta häid piima-lehmi ja muudab nende läbi kõik oma põllupõhu piimaks ümber, ning piim ja või toovad siis temale need summad sisse, mis liha-loomade kasvatajal nuumatud liha sisse tõi. Need on kaks tee-aru, keda mite ei või ühendada, ja meie tähtjam küsimine on nüüd

*) Waata: Kuidas põllumees rikkaks saab. Kirja pannud C. R. Jakobson. Tartus, 1875.

see: mis sugune tee neist on meie karjapidajatele ja meie maale kasulikum ja mõnusam?

Meie tahame enne waadata, kuidas lugu liha-loomade kasvatamisega meie maal on, ja siis piima-loomade pidamist tähele panna.

Kõige esmalt peame küsima: On meie weikse ja ka ühe jau suurte põllumeestel praegu üldse võimalik, häid lihaloomi kasvatada? Kui meie oma põllumeeste seemne-järje peale vaatame, kus suurema jau juures laialisest elajate-põhu kasvatamisest põldude peal juttugi ei ole; kui meie mõtleme, et head liha-loomad wägewat karjaemaad suwi läbi ja rohket söötmist talw otsa tarwitawad, kui n'ad hästi peawad siginema: siis peame tunnistama, et häid liha-loomi praegu wäga raske meie maal on kasvatada, olgu siis, et põllumees kõik oma wiljasaagi põhuga seltsis elajatele ära söödab.

Head lihaloomad on enamast ka ifa suurt tõugu loomad, kes palju toitu tarwitawad. Juhtub aga wägel põllusaagi äppardus tulema, siis võib terwe kari nurja minna, sest kust tahaksime siis meie pitka talwedele see hulk põhku wälja kiskuda, mis seesugused suured liha-loomad tarwitawad? On aga seesugune suur loom lord otsa lõppenud, siis waata, millas sa temast jälle asja saad, ehk sa söödad tema sisse enam ära, kui ta pärast kõige oma liha ja nahaga wäärt on. —

Veale selle: Kuidas on liha-hinnad meie maal? Paraku nii madalad, et liha pärast praegu mite üht looma ise ei maksja kaswatada. Jo õige hea, söödetud elajate liha tuleb laada vealt ostetud elajate juures 4 kuni 5 kop. nael maksma. On aga rohkeste ka nii elajaid ostetud, et liha-nael 2 ja 3 kop. maksis.

Kui meie näituseks omad liha- ja piima-hinnad Sakjamaa hindadega võrre seadame, siis leiame, et Sakjamaal toop piima läbikaudu 3 kop. ja nael liha 15 kop. maksab. Seal toowad siis 1000 naela turgutamise toitu (10 naela turgutamise toitu annawad piima 10 naela ehk $3\frac{1}{3}$ toopi ja liha 1 nael) Sakjamaal piimaga 10 rubla ja lihaga 15 rubla wälja, see on lihaga 5 rubla enam kui piimaga. Kui meie nüüd oma maa piima-hinda wäljalt ka 3 kop. toop arwame ja liha-hind 6 kop. nael, siis toowad meil 1,000 naela turgutamise toitu piimaga 4 rubla enam sisse kui lihaga. Kui wälja see aastas terve karja peale wälja teeb, näeme sest, et kui meil 10 weist on ja igauhe peale pääwas 10 naela turgutamise toitu arwame, see toit aastas selle weikse karja pealt piimaga 146 rubla enam sisse toob kui lihaga.

Sest peaks meile jo selgeks saanud olema, et liha-loomade kaswatamise tee-aruu mite meie põllumeestele kasulikult käidaw ei ole, ja et meie tõist eesnimetatud tee-aruu suurema kasuga

saakfime kõndima, see on: piima-lehmi kaswa-
tama ja turgutama.

Enne aga, kui meie sest laiemalt hakkame
rääkima, kui suurt kasu piimakarjad toovad ja
kuidas nende saaki rahaks võime teha, tahame
karjast enesest veel natukene juttustada.

Uuemal aeal on rohkeste sest suurte põllu-
meeste wahel nõuupidamist olnud, misjugused
elajad kõige tulujamad meie maale olla: meie
omad Eesti lehmad, weiksed Anglerid (kes roh-
keste piima annavad) ehk suured Breitenburgid
(liha-weiksed). Nagu ma näitasin, annab tur-
gutamise toit piima läbi meie maal enam kasu,
kui lihaga, kust jo ise on mõista, et keegi siin
juuri liha-loomi ei hakka kasvatama, olgu
süis, et jeda rikkad põllumehed, kes kasu peale
ei waata, oma meeleheaks ja rõõmuks teewad.
Anglerid on sellewasta kuulsad piimalehmad,
keda ka rohkeste Rootsi ja muu Põhja maadesse
on wiidud, ja kes meie kliima ja toiduga väga
hästi kogu leppiwad. Kes nii rikkas ei ole, et
ta omale puhtaid Angleri lehmi ei jõuaks osta,
aga kelle Eesti weiste tõugud ka mite küllalt
piima ei anna, seal oleks süis väga mõnus, kui
mittugi peremeest kogu lööfšiwad ja oma Eesti
lehmadele ühe Angleri pulli ostakšiwad. See-
sugusest wahetus-paaritamisest on sagedaste
kõige paremad piima-lehmad wälja tulnud.

Kus aga Eesti lehmad ise jo head piima-
andjad on, seal oleks ila kõige mõnusam neid

puhtalt sugutada, kõige paremate wafikad kasu-
wafikateks wälja walitseda ja osawalt juureks
kaswatada. Seesugusi Gesti seltsi lehma on
küllalt, kes karjaämaa toidu juures, kui neid
talwel mite ei nällitatud, kuni 1500 toopi aas-
tas piima annawad. Nimelt on Wändra talu-
poegadel seesugused wäga ilusad piima-lehma
karjad; aga ka muial Bärnu maakonnas olen
ma palju häid piima-lehmi näinud.

Elajate pidamise nii hästi kui kaswatamise
juures peab aga igal pool see wana-sõna pää-
juhiks jääma: „Lehm lüpsab suust,“ ehk:
„Kana muneb nokkast, lehm lüpsab mokkast.“
— Üks tõine wana-sõna ütleb: „Ragu lõug
latsub, nõnda nisa niisub.“ Need wana-sõnad
tunnistawad, et meie rahwa karjapidajatel see
ka jo ammugi tuttaw on, et kui lehmasi palju
nõuutakse, temale ka palju peab antama. Enne
aga, kui ma oma lehma „lõugadele“ nii palju
„latsuda“ annan, pean ma ka teadma, et see,
mis tema „nisa niisub“ minule enam kasu toob,
kui antud toit ise wäärt on. Ma pean teadma,
mis ma pean tegema, ja kuidas piimaga ümber
käima, et ta minu söödetud wilja ja heinad ka-
suga äratasub. Ja see ajab meid nüüd piima-
tallitusest enesest ja tema kasust sügawamalt
rääkima.

Nii kaugele, kui maailma aekirjad mööda-
nikusse ulatawad, nii kaua on inimene piima-
andja elajate seltsis elanud ja nende piima

oma elu-ülespidamiseks tarwitatud. Ja nii kaua kui ta elajaid piima-andmise tarwis on pidanud, on temal ka tuttav, kui suur toidutaw wägi piima sees on. Sellepärast on ka jo wäga wanal aeal piima mitmel kombel söögiks walmistatud ja temast mitmet sugu toitu tehtud. Jo Juudi kuninga Daweti aeal leiame juustust juttu olewat, niisama ka Homéri lauludes. Aristoteles kirjutab juustu tegemisest, ja Plinius juttustab, et tema eluaeal mitmesugu juustu olnud, keda Roomlaste pidude peal tähtsaks roaks peetud. Ka Saksamaal oli juust jo wanal aeal tuttav, ning oli tema nimi wana Saksakeeles „ehas,“ mis Roomlaste keelest on wõetud.

Wõi-tegemine näikse hiljem ülesleitud olewat, kui juustu-walmistamine. India lapsed, Arablased, Egiptuslased näitawad wõid jo ammugi tunnud olewat; Kreeklased õppiswad teda Skitlastest tegema. Saksamaal on kirjades alles 12. mas aastajadas wõist juttu ja on Sakslased wõid wist Roomlastest õppinud tundma, sest Ladina keeles on wõi nimi „butyrum“ ja wana Saksakeeles „butera.“

Eestirahwal oliwad wõi ja juust jo wäga wanal aeal tuttawad, see on jo siis, kui Eestlased ja Soomlased alles üks rahwas oliwad, sest Soome keeles on wõi ja juustu nimed nagu meil „wõi“ ja „juusto.“ Wõi ja juustu tege-

mine on sellespärast jo wanast aeast saani Eesti ja Soome rahwa juures tuntud kunstid olnud, ning Benelane nimetab praegu wõid „Soome-õliks,“ sest et Benelastel wõi ja õli sedasama nime kannawad (Macro) ja Bene talu poead oma wõi piima seest kuumas ahjus wälja sulatawad, kus ta nagu õli on.

Uga ehk küll Eesti põllumeestel need kunstid wanast tuttawad on olnud, siiski on mõned tema käest wahaeal ommeti nagu ära kadunud. Soomemaal tehakse igas talus kõik ülejäänud piim, mis wärskelt ära ei tarwitata, juustuks, ning on seal juust talumajades igapääwane toit. Meie taludes ei mõistetagi praegu enam juustu teha ja wahae on üleüldse neid talupoegi meil, kes juustu oma elus on maitse-
senud.

Olgu, et Eesti põllumehele wahaeal tema hagana leib wedela viimaga parem maitse, kui kuiva juustuga, olgu et temal orjuse aeal mite aega ei olnud, piima juustuks teha, ehk olgu ka, et meie talupoead oma piima sellespärast juustuks ei muutnud, et neil ka juustu-kümnest ei saaks pappidele maksu olema: lugu on praegu nii, et meie talupoegade käest juustu-tegemise kunst ära on kadunud ja seeläbi piima tähtsus majapidamises nattukene alanenud.

Uga mite üksi juustu ja wõid ei ole Eestlased ja Soomlased piimast jo ammugi mõistnud teha, waid ka mittu muud toitu, nagu

nimelt kuhu= ehk waara-piima ja waara-wõid, mis toitust nüüdgi weel Geesti talupoead seal kalliks peavad, kus nad nõvufamad on ja kus siis suurem jagu piima waara-piimaks tehakse ja ka talweks tagawaraks ära pannakse. Wenelaste juures on seesugune waara-piim Ri-harõtte pühade ael „dwaarofi“ nime all praegu peaaegu igas majas söögilaua peal, nii hästi würeti lõsides kui küla urtsikutes.

Waara-piim tähendab niipalju kui tagawara piim, sest Soomekeeles tähendab „waari“ praegu weel nii palju kui alalhoidmist ehk tagawaraks-hoidmist. Soome „taka-waari“ tähendab meie tagawara, ja Soome „panen taka-waarikfoon“ on meie murdes panen tagawaraks.

Ehk küll' Geislased enam nii palju ja mitmel kombel piima ei mõista tarwitada, kui wanal ael, sellegi pärast on karjapidamine neile ka wiimasel ael ifa armas olnud ja ta ei ole neile ka raskesti läinud. Teu-orjus ei lubanud palju maad wilja alla panna ja meie talude karjasmaad olivad sellepärast laiad ja head. Suurt kunsti ka karjapidamine sell' korral ei tarwitanud. Meie lehmad olivad jo mittu põlwe seega harjunud, õlgede ja nattuke heinade najal ennast läbi talwe ajada, ning suwel turgutasiwad n'ad ennast rammusa karjasmaade peal pea jälle nii jõuuliseks, et rohkesti rammusat piima jõudsiwad anda. Nii palju kui põllumehel oma toiduks tarwis oli, sai ta omast sell' kombel pee-

tud karjast wõid ja piima, ja enam ta ka sell' korral ei tahtnud saada.

Meie aeal on nüüd lugu nattukene tõiseks muutnud. Minewikust on meile üksi armastus karja wasta ja meie osawus elajatega ümber käia jäänud. Elajate kaswatamise ja sööt-mise, nagu ka piimatallituse wiisid peawad aga oopis tõiseks muutma, kui meie kõige oma põllutööle karjapidamist aluspõhjaks tahame panna. Seda wõib jo sest ära näha, et päris-koha omanikud oma maad mite enam nii laial mõõdul, kui enne, karjasmaa nime all' ei lasse seissta; kõik paremad maatükid kistakse üles ja muudetakse põlluks, ning mis karjasmaaks weel on jäänud, ei tohiks sagedaste seda nime sugugi kanda. Ka suur jagu heinamaid on põldudeks ümber muudetud.

On nüüd põllu-põhk küll' parem kui metsa-hein, siis tarwitawad laialisemad põllud ommeti ka jälle enam sõnnikut ja seda annawad üksi suuremad karjad. Karjad kaswawad perekomaks ja nende toidu-saamine tarwitab enam kulu. Läheb nüüd sell' kombel karja toit kallimaks, keda enam mite üksi heinamaade, waid ka põllu peal (ristikhein, kureerned, kartohwid zc.) peab kaswatatama, siis peab ka karjapidamist ennast nii toimendatama, et ta enam kaju toob, kui seiemaale. Kari peab põllumehe suuremaks raha hallitaks saama, ja seda wõib ta wäga suurel mõõdul, kui teda õigel kombel käsile

wõetakse. Seda näitawad meile Soome-, Rootsi- ja Daani maa, kus karjapidamine ja piimataollitus kõrge järje peal seisawad.

Sellest, mis ma teile praegu olen rääkinud, saab teile nii palju selgeks saanud olema, et meie oma põlluharimist linaharimise teel mite enam oma kahjuks edasi ei tohi pidada, waid oma seemne järje ja põllutöö nii ära peame seadma, et meie põllutöö suurem saak meie lehmade karjast peab tulema, kelle piima meie wõiks ja juustuks ümber muutes rahaks teeme. Et mõnusa toimenduse juures sell' kombel toop piima 5 kunni 7 kop. sisse toob, siis wõib iga peremees ise ära arwata, mis tema kari selle teel aastas saaks sisse teenima.

Minu kolm paremat Gesti seltsi lehma on palja karjasmaa toidu juures *) mullu esimene 1396, tõine 1253 ja kolmas 1067 toopi piima annud. Üks pool-Angleri seltsi lehm andis 1260 toopi. Arwame nüüd, et meie paremad lehmad läbikaudu 1000 toopi aastas piima annawad, siis teeks see ühe karja pealt, kus 10 lehma on, 10,000 toopi wälja. Wõttame siis sest piimast kümne wafikale 1400 toopi maha, ja inimestele 1600 toopi, siis jääwad 7000

*) Kalmel saawad minu lehmad wiiekordsel söötmisel läbi kaudu päawas 15 naela põllu põhku ja 10 naela aasa heinu ehk ristihainu. Et ma seiemaale piima mite mõnusal kombel rahaks ei wõinud teha, sellepärast ei wõinud ma oma karjale ka mite wilja turgutamise toiduks anda, kelle läbi kõige wähemalt kolmas jagu piima enam oleks saadud.

toopi võiks ja juustuks teha, mis, kui toop piima paljalt 5 kop. arvame, 350 rubla on. Sinna juure kümne 5 nädalase wafika eest 50 rubla arwatud, teeks meie kari 10nest lehmast 400 rubla aastas sisse.

Kui lugu nii on — ja see on madalalt arwatud — siis võib jo hea piima-riistade ja ühe weikse piimakambri eest 100 ehk 150 rubla kulutada. Kümme head lehma, peale pulli ja mullikate, võib aga see koht jo tubliste pidada, kellel 50 wakkamaad põldu ja umbes niisama palju heinamaad on.

Ka võib seesuguse karia piima-saaki wilja-annetega tulusalt suurendada, mis põllumees kergelt wälja võib arwata, kui ta teab, et 10 naela heinawäärilist turgutamise toitu 10 naela ehk $3\frac{1}{3}$ toopi piima annawad. Nii tulewad: 1 wakka ruffiäest (120 naela rasfed), turgutamise toiduks söödetud, 80 toopi piima, 1 wakka kaeradest (75 naela rasfed) 47 toopi, 1 wakka ernestest (130 naela rasfed) 87 toopi, ja 1 wakka kartohwlitest (120 naela rasfed) 20 toopi piima. Teeb piima toop 5 kop. sisse, siis teewad, turgutamise toiduks söödetud, wälja: 1 wakk ruffit 4 rubla, 1 wakk kaeru 2 rubla 35 kop., 1 wakk erneid 4 rubla 35 kop. ja 1 wakk kartohwliid 1 rbl. Aga ka kolme ühe poole koppiku peale toop piima arwatud, kelle eest teda iga piimarentnik praegu ära ostab, teeks wili, elajatele turgutamise toiduks söödetud, piima

läbi sisse: 1 waff ruffit 2 rbl. 80 kop., 1 waff
 faeru 1 rbl. 64 kop., 1 waff erneid 3 rbl. 4 kop.
 ja 1 waff kartohwid 70 kop. Sõnnif, mis
 ka midagi tähendab, on peale kauba. — Nagu
 ma Augusti kuul Tartu Gesti põllumeeste seltsis
 kuulsin, on Maasikmäe Hans oma weikse karjale
 mullu 80 rbl. eest wilja söötud, mis temale
 wõi kasuga tagasi annud.

Tunnistuseks, et ma oma piima-tallituste
 rehnungi madalalt olen teinud, tahan ma teile
 siin ete panna, mis Maasikmäe Hans Rastre
 wallas, kes oma piimatallituse Soome wiisi jä-
 rele ära on seadnud, oma karjaga mullu
 aasta sisse teinud. See rehnung on tema
 piimatallituse raamatute järele ülespandud, ja
 et ta rendi-talupoeg on, sellepärast wõite ise ar-
 wata, et temal mite asja ei ole, oma sissetulekut
 suuremaks teha, kui ta tõeste on. Maasikmäe
 Hansul oli mullu aasta läbi kaudu 14 lehma,
 kes 1. Detsembrist 1874 kuni Nowembri kuu
 lõppetuseni 1875 koku 11581 $\frac{1}{4}$ toop piima
 andsiwad. Läbikaudu on iga lehm jell' kumbel
 827 toopi piima annud. Sest piimast on Maas-
 sikmäe Hans wõid saanud 1036 naela, kust
 940 naela ära müüdi, ja 96 naela majas ära
 tarwitadi. Täna wu talwel on see wõi 12 rbl.
 eest puud äramüüdnud. Aga arwame paljalt
 25 kop. nael wõid, siis on Maasikmäe Hansu
 kari mullu aasta sisse toonud:

(Karjad ja nende saagid.)

940	naela wõid müüdnud	235	rbl.
96	" " majas ära		
	tarwitatud	24	rbl.
4	wasikat omale kaswatatud	40	"
2	wasikat müüdnud	5	"
2	lehma ostetud ja		
	müüdnud, kasu	4	"
c. 7000	toopi kooritud piima		
	majas ära tarwitatud,		
	toop 1 1/2 kop.	105	"

Summa: 244 rbl. 169 rbl.

Mis muiale on müüdnud ja mis majas on tarwitatud teewad sell' kombel koku wälja 413 rbl. See on hea summalene, ehk küll' oma kaswatatud elajate müümisest ei ole olnud ja ka mite juustu-tegemisest kooritud piimast, kelle läbi see piim kunni 3 kop. toobi eest sisse teeb. Maa-sikmäe Hans on ka ära tunnud, et tema talu enam duhast kasu sisse toob, kui ta suuremal mõõdul põllu-põhku kaswatab. Tema palwe peale on sellepärast Kastre mõisa pärisomanik tema põllud 11 wäljaks ära seadnud, kellest iga wäli 7 wakkamaad suur on. Seemne järg tahetakse nii wiisi ära seada: 1) aasta kesa, 2) a. ruffid, 3) a. ristikeinad, 4) a. ristikeinad, 5) a. karjasmaa, 6) a. 1/2 kartohwid, 1/2 kaerad, 7) a. 1/2 odrad, 1/2 linad, 8) a. kesa, 9) a. ruffid, 10) 1/2 kartohwid, 1/2 odrad, 11) a. kaerad. Mina omalt poolt küll' seda seemne-järge kõige mõnusamaks ei arwa, nimelt,

et kolm kõrwilja järestiku tulewad, siis maa kesaks on ja jälle kõrswili (ruffid) peale külitakse. Aga minul ei ole Maasikmäe põllud ja heinamaad mite tuttawad ja sellespärast ei taha ma ka selle seemne-järje üle kohut mõista. Wäga soowitaw oleks, kui Maasikmäe üleüldised wilja-saagid põllumeeste seltside ehk acaalehtede läbi tutwaks saaksid. Siis wõiks neid mitu piimataallituste põllu-seadelduste ja seemne-järjede kõrwa seada, ning sell' kombel saaks awalikaks, mis-sugune seadeldus kõige enam kasu toob. Kui need rehkendused nii mittu aastat edasi lähesiwad, siis saaks wiimati ka selgeks, mis-suguse seadelduse juures põllumehe kappital, tema põldude headus, kõige enam tõusnud. Nii palju on meil aga jo nüüd selge, et Soome piimataallitused meie weikse põllumeestele edespidi suureks rikkuse hallitaks wõiwad tõusta. Ehk on keegi teie seas, kes wana wiisi järele omast 14 lehmast aastas ka 235 rubla eest wõid üksi wälja on müünud? Ei keegi! Seda on ka jo meie maal ära hakkatud tundma, sest Rastris ja ümberkaudu waldades on wiimasel ael jo 16 talupoega omad piimataallitused Soome wiisi järele ära seadnud.

Nüüd aga ehk küsib mõni: Kui kõik põllumehed sell' kombel wõid ja juustu hakkawad tegema, kes siis neid produkti nii palju ostab ja eks n'ad siis odawaks ei lähe? Nii küsis Daani maal kümne aasta eest tagasi mõni Daani põllumees ka. Aga nii pea kui seal suuremal

möödul head wõid hakkati tegema, hakkati teda ka juuremal möödul väljasmaale wiima, nimelt Hiina ja Austraalia maale, kus sealse palawa kliima pärast mite wõid wõimalik ei ole teha. Mullu aasta wiidi Daani maalt üksti jo peale 500,000 puuda wõid sell' kombel wõõrale maale. Mida suuremaks see wõõramaa wõitkaup läheb ja mida paremat wõid põllumehed aega mööda õppiwad tegema, seda suuremaks tõuseb ka wõid hind. Põllumehed, kes Daani maal enne waewalt 10 ja 12 lehma pidasiwad, on omad põllud ja seemne järjed nüüd nii äraseaduud, et n'ad 20 kunni 30 lehma wõiwad pidada. N'ad ostawad ka tõiste weiksema põllupidajate käest piima üles ja teewad seda oma piimaga ühes wõiks ja juustuks. Toobi piima eest maksawad need ülesostjad jo 4 Daani shillingi, mis meie raha järele 5½ kop. on. Nii wäga kasulik wõib aga üksti seal piimatahtlus olla, kus jo nii palju head wõid tehakse, et kaup wõõra maadega suurel möödul wõimalik on.

Kõige suuremat kasu ei wõi meie mite koha alustuses tahta kätte saada. Seesugune laialine ja ühesugune wõi-tegemine, nagu Daani-, Rootsi- ja Soomemaal, ei ole mite ühe ehk kahe aastaga elusse kutsutud. Aga kui meie ehitaja ka weiksemal, parajal möödul jo ühesugust wõid jõuame teha, siis ei saa kasu niijama tulemata jääma.

Hilja aea eest kuulutas üks Saksimaa aea-
leht: „Zeitung für das nordöstliche Deutschland“,
et Beeterburgist üks järelyärimine sinna olla
tulnud, kas wõimalik ei oleks, Preisimaa pa-
rema piimataallitustest kordamööda õige head
wärsket ja soolamata laua-wõid saada — esi-
mesel ael 2 kuni 3 korda nädalas 1 sentner
(3 puuda) ja kui wõi Beeterburgis sõbru saaks
leidma, igapäew 1 sentner ehk ka rohkem. See
aealeht annab ka adressi üles, kuhu wõi ja
juustu proowid, ühes hinna-ülesandmisega, saata.
— Kui nüüd Preisi maa oma kalli hin-
dade ja weifse-möödulise wõi-tegemise juures
Beeterburgi linnale tema tarwitust wõi poolest
peab täitma, siis peame ennast küll häbenema,
kes meie oma suurte karjadega Beeterburgi li-
gidamal elame.

Preisi maal on wiimsel ael küll' roh-
kete piimataallitust asutatud, nimelt Soome-
wiisi järele, aga karjade hulk on Preisimaal
weel nii weifene, et ta waewalt oma enese maa
tarwitust täidab. Wäga õppetlik on üks kiri,
mis Strasburgi professor Schmoller aastal
1870 ühes Saksimaa aealehes: („Landwirth-
schaftliche Zeitung“), selle pealkirja all ära on
lasknud trükkida: „Preisimaa elajate karjad;
nende suurus 1802 kuni 1867 aastani.“
Selle kirjas näitab Schmoller, et nimetatud
aastates Preisimaa elajate hulk selle wasta
kahanenud, kuidas põllud laialisemaks, põllutöö

rikkamaks ja inimeste arm suureks läinud. Pammaste karjad olla küll' perekamaks tõusnud, aga piima ei tulla nüüd mitte nii palju inimese peale, kui aastal 1802.

Kui meie nüüd see üle järele mõtleme, met Saksamaal elajad liha-loomade kasvatamisel enam kasu toovad, kui piima-loomade pidamisel; et seal uuemal aeal siiski suurel mõõdul piimataalitust on asutatud; et nende piimataalitajatele ka üks iseäraline piima-zeitung wälja tuleb ja neil kasuga wõimalik on, Peeterburgis wõid müa: siis peame küll ütlima, et meie mite enam edespidi põllu meeste nime wäärt ei ole, kui meie selle poolest weel oma wana logardi teed edasi jääme käima.

Alga seesugune piimataalitus, kus kallist wõid ja head juustu tehakse, tarwitab õppimist, ja kust meie seda saame? küsite teie. Waadake, see oli üks kohane küsimine. Õppimist ja õppetust, neid on meil tarwis, mõlemaid wäga tarwis, sest ehk meil küll' jo mittu sada kooli on, siiski on meie põllumeeste tundmised rehkendamise kunstis ja loomade tundmisesgi täitsa lapse kingades. Meie külla koolid nuuawad hommikust õhtuni usu-asju, nagu peaksiwad lõikidest meie poegadeft teologia professorid saama, ja Riibelkonna koolides on jälle Saksakeele wintfutamine nii suurel hoolet käsil, nagu ei mõistaksiwad meie hobused ja lehmad mõne aasta pärast mite enam, kui neile:

„Wõil wagu,“ ehk „Küüt käi!“ hüütakse. Kust peab seal geg põllutööst tarmitatud teaduste õppimise ja õppetamise peale tulema? Kus tõiste maades koolides, nagu meie kihelkonna koolid, noored mehed looduse tundmist ja põllutöö põhjusteadust on õppinud, ning neist koolidest välja tulles suure osawuse ja terawa filmaga oma koduse töö käfile wõttawad ja temast armastusega räägiwad, seal tuleb suur jagu meie noori mehi koju, et enam ei tea, kas naarid „wõi woi maks“ kaswawad. Mõni ei tunne warest ka enam, ja kui ta isa käest küsib: „was is taš, papp, mis seal of kuusik-poum kšendab karnakš, karnaaakš?“ ja isa kostab: waata linna-sakša, ei tunne enam warest! selle peale targaste pääd kõngutades wastab: „oh, woi taš ongi need warlekšed, mis Saksakeele Raabe nimetaks, et nad nii palju raibet otsiwad!“ Aga seda teab „linna-sakš“ küll Gesti ja Saksakeele, mittu naist Saalomonil oli ja mittu täia Egiptuse rahwa kallale tuliwad, kui Aaron oma leppiga wasta maad lõi. Kuidas meimaa lehmadega lugu on, sest ei tea kihelkonna koolist läbi käinud „linna-sakš“ ühtegi juttustada, aga kuidas Baaraost unes nähtud lehmad välja nägawad, mis n'ad söiwad ja kui palju neid oli, sest wõib ta pitkad juttud ehk kas woi mitmes keeles rääkida.

Seesuguse tarkusega meie omas põllutöös ega mingi muu asjas edasi ei wõi saada, ja

kõige pealt on sellepärast tarwis, et meie rah-
 wa-koolid, kui need asjad pea ei parane,
 tõist moodu juhatusel alla saawad, kui seie-
 maale. Tõiselt on meil päris piima-tallituse
 näite-koolisi tarwis, ilma kellela meie mite
 sammu edasi ei wõi saada. Peab meie wõi- ja
 juustu-kauw mõnufaste jooksema, siis peawad
 n'ad kriipsu pealt ühel kombel tehtud olema,
 ning ei tohi mite iga pere neid omal wiisil
 walmistada. Ilma õppetusega ei ole aga min-
 gisugusel kombel osawat piimatallitust wõimalik
 käsi wõtta. Meie loodame sellepärast, et meie
 Rubermangu Maapäaw, kes kõig linna ja muu
 koolidele suured summad ülespidamiseks annab,
 ka meie piimatallituse näite-koolide tähtjust ära
 saab tundma ja meie põllumeeste tarwituste
 peale edespäi sellespoolest mõtlema.

Soome maal on praegu üks põllutöö
 suurkool Mustjalas, üheksa weiksemat põllu-
 töö kooli ja kahesatõistkümmend piimatal-
 lituse näite-kooli. Kende koolides on Soome-
 keel õppetamise keel; üksi kahes weiksemas koolis
 walitseb Rootsi keel. Peale selle on seal igas
 maakonnas omad agronomid (loodijad) ja
 põllutöö õppetajad, keda iga talupoeg ilma
 maksuta oma juure wõib kutsuda, et n'ad te-
 male plaanid kunstliku heinamaade ehk wee
 äralaskmiste üle teewad ja teda mõislikku põllu-
 tööle juhatawad. Need õppetajad kõig saawad omad
 palgad maa walitluse poolt, ja talupoel ei ole

neile selle aea eest, mis n'ad tema juures on, muud maksu, kui vrii söök anda. Sellisamal kombel on ka 16 piimataallituse naisterahwa-koolmeistrit maa walitsuse kulu peale ametis, kes igale poole ilma hinnata lähewad, kuhu neid kutsutakse, ja talupoea naistele ja tüttardele piimataallitust ja wõi ja juustu tegemist õppetawad.

Müüd küsime: Kus on meie maa põllutöö ja piimataallituse näite-koolid, ehk kus meie loodimise õppetajad ja wõi-tegemise koolmeistrid? Neid ei ole seiemaale olemas. Ja õmmetegi tahetakse, et meie oma kohtade eest suured summad wälja peame maksma, mis meie wõil põllutööst peame saama, ja ise seal juures ka kui hari tud inimesed elama. Balju on küll nõuu peetud suurte põllumeeste seltsides ja muial, aga wälja ei ole sest weel ühtegi tulnud. — Kui kaua peame aga weel sell' kombel puu all kui wand suuga edasi seisma ja ootama, kuni üks kogemata tuule-õht mõne õuna meie ete maha rapputab? Kas meil omal käsi ei ole, seda suurt teaduse puud rapputada, kelle üffikud lehed nii mitmest rahwast ja teaduse mehest koku on kan tud! See armu palukeste peale ootamine on meile teutaw!

Mina tahan esimene Gestrane olla, kes oma kae selle puu oksade wahel sirutab ja tema wilja Gestrirahwa põllumeeste seka villab. Ma saan oma uueste ehitatud piimataallitusesse,

mis ma Soome wiisi järele ära seadan ja kus
 ma tulewal suwel selle wiisi järele wõid ja
 juustu hakkam tegema, uuri tüttarlapsi wastu
 wõtma ja piimatallituse ameti peale wälja
 õppetama. Kui esimene töö on tehtud, ehk
 hakkab siis kõik asti paremine läima. Ehk
 näeme siis ka piimatallituse seltsi siin elusse
 ärkawad, nagu Soome-, Rootsi-, ja Daanimaal
 ja ehk leiame siis ka pea suuremal määdul
 meie rahwa juures karjasi, keda mite enam õl-
 gedega üle talwe ei nälgitada, waid kellele ka
 üks jagu põlluwilja ära sõõdetakse, sest et seda
 wilja sell' kombel kõige kasulikumalt rahaks wõib
 muuta. Siis saab meie põllumeestel ka töeste
 selge olema, nagu seda praegu nimetatud
 Böhjamaade põllumehed ja ammugi ära tun-
 nud, kuidas karjad wõi- ja juustu-tegemise
 teel põllumehe rikkus on.

II.

Kuidas Soome wiisi järele wõid teha.

(Peetud sell' 2. Nowembril 1875.)

Uuustatud seltsi liikmed! Minewasel koos-
 olemisel näitasin ma teile, kuidas meie põllu-
 mehed edespidi üksi karjapidamise teel rikkusele
 wõiwad jõuda, ja kuidas jälle karjad mite see-

läbi loodetud kasu ei too, et liha-loomi kas-
 watame ja müüme, waid üksi seeläbi, et
 meil head piima-lehmad on, kelle piima meie
 hea wõi- ja juustu-tegemise teel rahaks mõis-
 tame muuta. Ma rääkisin ka sest, et praegu
 Soome wiisi järele tehtud wõi kõige juu-
 rema kasu sisse toob, nagu muu karjapidaja
 maades awalikult saanud, ning kuidas meie ka
 seda teed peame hakkama käima, kui meie hea
 korra sisse ja rikkuse teele tahame jõuda.
 Täna tahan ma teile nüüd äraseletada, mis
 Soome wiisi järele wõitegemine tähendab, kui-
 das seda wõid tehakse ja mis seal juures täiste
 maades tähele on pandud.

Mis meie juures Soome wiisi järele toi-
 mendatud piima-tallituseks ja wõi tegemiseks
 nimetatakse, on üks Rootsi mees, nimega
 Schwarz, ülesleidnud ja väljamõttelnud.
 Rootsimaalst tuli see wõi-tegemise kunst Soome
 maale ja sealt paari aasta eest tagasi meie
 maale, kust tuleb, et meie seda wõi-tegemise
 wiisi Soome wiisiks nimetame.

Selle wiisi järele tehakse järelnimetatud
 kombel wõid: Soe piim, nii pea kui ta lüps-
 setud on ja furnamise sõelast läbi lastud,
 walatakse kõrge ja kitsa kard toobertesse
 ja seatakse siis nende toobertega külma wee
 sisse. Kõige parema kardi tooberteks arwa-
 takse neid, kelle kõrgus 20 sunni 25 tolli on
 ja kelle sisse 30 sunni 40 toopi piima läheb.

Best seatakse jeätuse abiga nii ära, et ta 4 funni 6 graadi R. alla langeb ja ühesugusel kombel edasi nii külmaks jääb. Piim jahtub selle mee ja riistade sees ruttu niisama külmaks ja ei või ka keel palama sume ael mite happuks minna. So 24 tunni sees on koor ennast täitsa piima peale kogunud; ta kooritakse nüüd piima pealt ära, ning piim ja koor on täitsa rõõjad. Kui tarvitatakse, võib see koor ka 12 funni 24 tundi veel kauem peal seista, ilma et piim ehk koor happuks lähesivad. Et piim ruttu ära jahtus, on tema happuksminemine keelatud.

Koor on nüüd nii kätte saadud, et temal mite sugugi happust sees ei ole. Sell' kombel ei saada, nagu proovid üles näitanud, mite üksi kõige enam ja kõige paremat võid, vaid järele jäänud rõõs piim on ka enam väärt, kui happu piim, olgu et teda inimeste toiduks tarvitatakse, ehk juustuks tehakse ja wassikatele ja sigadele jootetaks ja söödetakse.

Jeätust, mis selle piimatallituse juures tarwis läheb, on sell' kombel kerge sumi otsa hoida, et talwe külmal ael jeätuse ruudud üks tõise peale unikusse pannakse, weega üle wala-
takse, et n'ad panka külmetamad, ja siis paari jala paksuselt sae-puru ehk lina-luudega ümber-
ringi kinni kaetakse. Jeätuse alla pannakse ühe jala paksuselt maa peale peenikeseks raiutud õlgi ja kuuse õssi, ja sinna peale paari jala

förguselt sae-puru ehk lina-luid. Sell' kombel seisab jeätus suwi otsa ilma sulamata. Kui teda tarwitatakse, lüakse jeätuse küllest tükk ära ja maetakse auk jälle lina luudega kinni.

See Soome piimataallitus on sellegärast kõikide tõiste piimataallitustest parem, et ta kerge on toimetada, millasgi tühja ei wõi minna ja kõige vähem tööd ja kulu tarvitab. Wana kuulsa Holsteini wiisi järele jeäti piim madala püttidega keldrisse, kus enam sooja ei tohtinud olla, kui 10 kuni 13 graadi R. Need keldrid ja pütid tarwitaswad palju kulu ja koor ei lahuta ennast seal ka ilmasgi nii hästi ja täitsa wälja, kui Soome wiisi järele. Sest seesuguses jahedas keldris jahtub piim üksi omas pinnas ära; ülemine piima-kord läheb seeläbi lihemaiks ja raskemaiks ja langeb pütti põhja, ning selle asemel tõuseb soe piim ülesse. Need wastastikulised woolamised lähewad nii kawa edasi, kuni piim terwelt ära on jahtunud. Lugu on sarnane, kui klaasis wee sisse rummi walatakse; see wedelus klaasi sees woolab nii kawa wastastiku segamine, kuni rumm ja wesi ennast täitsa läbi on seganud ja ühe karwaliseks saanud.

See woolamine piima sees ei lasa aga koort mite täielikult ja ruttu piima peale tõusta. Kitja ja kõrge kard tooberte sees jahtub aga piim igalt poolt ruttu ära, ja sest siis tuleb, et selle wiisi

järele loor ennast ruttu ja täielikult piima peale lahutab. Peale selle läheb Holsteini keldrites piim palawa suwe-pääwadel ila liig ruttu happuks ja loort läheb palju kautsi, mis Soome wiisi järele millasgi ei sünni. Sellepärast ei ole Soome piimatalituse wiis mite ükski Rootsi-, Daani- ja Soomemaal kõik tõised wiisid kõrwale lükkanud, waid ka Saksa ja muu rahwaste juures wõidab ta ila enam ja enam maad.

Kui piim nõnda 24 kuni 36 tundi külma wee sees on seisnud ja loor ennast täitsa piima peale kogunud, looritakse loor ära. Nüüd on kaks wiisi, kuidas seda loort wõiks tehakse: esimese wiisi järele tehakse koke rõõsast loorest, tõise wiisi järele happu loorest wõid.

Tahetakse külmast rõõsast loorest head wõid saada, siis ei tohita seda loort mite ruttu soojaks teha, waid ta seatakse kord toowriga wee sisse, kellel 30 kuni 40° sooja on ja lastakse teda seal nii kaua seista, kuni ta wõi-tegemiseks paraja sooja arwu kätte on saanud, see on: läbi segamine 10 kuni 12 graadi soojaks läinud. *) Suwel peab iga kabe ja talwel kõige wähemalt iga kolme päewa taga wõid tehtama, sest et muidu loor wihaks hakkab minema ja mite enam nii head wõid ei anna. Sell' kombel tehtud, annawad 100 toopi piima 13 kuni 19 toopi loort ja neist saab 9 kuni

*) Nimelt tehakse happu loor wõitegemiseks 11-13° R. soojaks, ja rõõst loor 8-10° R.

12 naela wõid, nii et 8 funni 11 toopi piima
1 nael wõid annawad. Sedawiisi tehakse kõige
paremat wõid, ja on näituseks seesuguse wõid
hind Beeterburgis läbikaudu 40 funni 60 kop.
nael.

Tõine wiis on aga see, et koort enne, kui
teda wõiks tehakse, nattukena happuks las-
takse minna. Sell' kombel annab see koort
enam wõid wälja, aga wõi ei ole enam nii hea
ja ei maksa ka seda hinda. Siisgi tuleb selle
peale waadata, kuidas ostjad wõid enam
armastawad. Meie weiksima linnades ei ole
seiamaaale röösa koorest tehtud wõid mite palju
müüdnud ja siin ehk ostetakse nattukena happan-
datud koorest tehtud wõid ennema. Kui mite
suurema linnadesse wõid ära ei saadeta, on selle-
pärast kasulikum, koort enne nattukena happandada,
sest et sell' kombel 2 funni 4 protsenti wõid
enam saab. Uuemal aeal on aga leitud, et kui
rööska koort alustuses külmemalt hakkatakse ma-
findama ja masin ruttemine käima pannakse ja
koort aegamööda soojemaks läheb, et siis
röösk koort peaaegu niisama palju wõid annab,
kui happandatud koort.

Üks naisterahwas Oldenburgi maal on wii-
masel aeal ka leidnud, et kui rööska koort
enne masindamist ühe lusikaga hästi läbi
segatakse, kellel augud sees, funni koort pak-
semaks on läinud, et siis röösk koort kõige wä-
hemalt niisama palju wõid annab, kui happu

foor. — Terane järele mõtlemine ja proovimine on seda Soome mõitegemise viisi sell' kombel iga enam ja enam täiendanud.

On mõi kofu läinud, see on: on mõi-terakesed ennast petti-piimast täitsa lahutanud, siis mõetakse n'ad ühe jõhvi sõelaga masina seest wälja ja pannakse n'ad, ilma et neid kofu wajutataks, ühe kúna ehk muu riista sisse, kus petti-piim ärajookseb. Siis jautatakse mõi 4 kunni 5 naela suure tükkidesse ja kääntatakse iga tükki neli korda ümber, aga rusutatakse enne käänamist kord ükstöije peale pandud kättega mõi-tükki peale. — Selle järele kaalutatakse mõi ära ja pannakse nii palju soola juure, kui tarwis. Sool ripputatakse üksku tükkide wahel, jautatakse terwe mõi-hulk siis jälle üksku tükkidesse ja pööratakse iga tükk 8 kunni 10 korda ümber, kus juures iga kord enne pöörmist kättega kord peale rusutatakse.

Selle järele pannakse mõi tükkides, keda mite siledaks ei tehta, 2 kunni 5 tunni peale jaheda kofta, kus tuult ei ole, seis ma, kunni ta kõwaks on angunud. Peale selle lastakse teda 8 kunni 10 korda jõtkumise masinast läbi käia ehk jõtkumise laua peal mõlli alt, kus juures teda iga kord enne läbilaskmist ümber pööratakse. See jõtkumise laud on terge teha ja mõib teda igas majas ise valmistada lasta. Selle jõtkumise teel läheb petti-piim täitsa mõi seest wälja. Nüüd pannakse mõi

kohe püttide sisse, kus teda ruskilaga Finni wajutatakse. Weega ei pesta wõid ilmasgi, sest et wesi just wõi kõige parema mau wälja uhab.

Nõnda tehakse Soome wiisi järele wõid. Kui tarwilised riistad käes on, ei ole ta mite raske asi. Aga õppimist ja nägemist on enne küll' tarwis, kui teda õige hästi tahetakse toimetada. Mite üksi seda ei ole tarwis teada, kuidas piima ja koorega ümberkäia, waid ka teaduse õppetust kuulab ära, et wõi-tegijal kõik juhtumised selged oleksiwad ja ta oma tööd järele mõtlemisega wõib teha. Kui ta jo mõistab järelemõtlemisega tähele panna, kui ta omad piima, koore ja wõi saagid iga päew mõistab kirja panna ja oma kasu wälja rehkendada, siis alles on lugu nii, et ta millasgi kahju ei leia, waid igal korral kõige suurem kasu tema kätte langeb.

Kui meie nüüd näeme ja äratunneme, et see kerge wiis tõiste maades põllumeestele rikkuse hallikaks on saanud ja et ta ka meile mite sugugi vähem kasulik ei ole, waid meie, kui oma põllutööga tarkistusesse ei taha jääda, seda teed ka peame käima: siis peame nüüd weel lõppetuseks uueste küsima, mis meil teha tuleb, et õige pea sellest kasust osa wõiksime saada? Wastus on kerge: meie peame õppima! Aga meie peame ka selle eest muretsema, et meil koht on, kus meie õppime.

Ilma tärmomeetri, kaalu ja raamatu pida-
 miseta, kus iga pääw piima, koore ja wõi hul-
 ülespannakse, ei ole Soome wiisi järele wõi-
 tegemist mite wõimalik täielikult toimetada.
 Aga neid asju peab enne õppitama, need ei
 tule mite iseenesest tuulest. N'agu weel hilja
 aea eest tagasi üks Saksamaa õppetatud põllu-
 mees Daani maast, kus ta reisis, juttustab, on
 seal Daanimaa põllumeeste enese tunnistuse
 järele alles siis wõi-tegemine ja üleüldse
 piimatallitus nii kõrge järje peale tõusnud,
 kus n'ad tärmomeetrit, kaalu ja raamatute
 pidamist õigel kombel õppiswad tarwitama.

Seitse aastat Aprillist 1865 kuni Märtsi-
 fini 1872 on aastas läbikaudu Daanimaal-
 tõid wäljasmaale wiidud 234,130 puuda,
 Aprillist 1872 kuni Märtsini 1873 wiidi aga
 jo 424,547 puuda wäljasmaale, ja Aprillist
 1873 kuni Märtsini 1874 — 503,227 puuda.
 Arwame paljalt 10 rubla puud, siis teeb see
 jo peale 5 miljon rubla wälja. See on 50
 mõisa hind, kellest igaüks 100,000 rubla, ehk
 1000 pärisloha hind, kellest igaüks 5000 rubla
 maksawad. Nii palju teewad Daani põllu-
 mehed iga aasta oma wõiga üksi sisse, mis
 n'ad wõõrale maale wälja saadawad. Daani-
 maa on 693 □ penikoormat suur, 1,700,000
 inimesega. Meie Balti kubermangud on aga
 1687 □ penikoormat suured, ligi 2,000,000
 inimesega. Meil on wist enam karjasmaad,

aga kus on meie miljonid, mis meie aastas võiga väljasmaalt sisse võttame? Jah, õpetust läheb meile tarvis.

Weel parem lugu, kui Daanimaal, on lugu piimatalitusega Soomemaal, kes suuruse ja rahva hulga poolest meie Balti kubermangudega peaaegu ühte läheb. Soomemaalt wiidi wõid väljasmaale:

1856 kuni 1865 läbikaudu aastas 79,394 puuda;

1866 aastas 119,521 puuda;

1867 " 183,545 "

1868 " 303,632 "

1869 " 291,077 "

1870 " 284,913 "

nelja wiimase aasta sees olla Soomemaalt väljasmaale wiidud wõi hulk kabe kordseks tõusnud.

Alles aastal 1870 hakkas Soomemaa piimatalitus ja wõitegemine tõusma ja õitsema, sest et sell' aastal suur nälja-aeg Soomemaal oli, kus hilised lewadised külmad kõik wilja ära rikkusiwad. See wali aasta õpetas Soome talupoega äratundma, misjugune suur warandus tema elajate sees seisis, keda ta seiemaale paljaks sõnniku masinaks pidas. Piimaga, keda ta ifa naiste asjaks üffi oli pidanud, hakkas ta nüüd nii ümber käima, kuidas tõised mõistlikumad seda jo enne ammugi oliswad teinud. Ta leidis, et elajad üks suur rikkuse hallikas wõiwad olla, kui neid seks

mõistetakse pidada. Ta saatis oma tütre ühe piimataalituse näite-kooli, keda Soomemaal maa-walitsuse poolt rohkest ülewäl peetakse; ta muretseb omale tarwilised riistad, ja tundis pea ära, et ta nüüd alles kõige mõnusama tee üles oli leidnud, kelle peal ta rikkusele wõis jõuda.

Kelle silma-ring õppetuse teel laiendatud on, see teab igal korral, mis ta teeb, ning Soome maal on uuemal aeal ka talupoegade seas seltsid elusse ärkanud, kes ühes nõuus kogu piimataalituse majad üles on ehitanud, kus kõik seltsi kulu peal oma piima wõiks ja juustuks lasewad teha.

Mis meie nüüd weel omalt poolt selle juure peame lisama? Nimelt meie Bärnu maakonnas on õige ilusad karjasmaad ja meie karjad ei ole ka mite weikesed. Aga kui palju toowad nad meile sisse? Ma tunnen peremehi, kellel 10 lehma ja enam, aga kui ta 50 rubla eest aastas wõid müüb, siis arwab ta seda ime-likuks heaks saagiks. Ja ommeti wõiks temale see kari kergel kombel 200 rubla, heal korral aga ka 400 kunni 500 rubla sisse tua. Umbes 150 rubla kuluks temal küll' alustuses piima-kambri ja riistade muretsemiseks ära; aga eks see raha temale jo esimesel aastal rohke intressidega tagasi ei tule, kus siis sadad rublad iga aasta puhast kasu on?

See asi on julge ja selge, nagu päikese tõus hommiku, sest teda on tõistes maades

tuhanded põllumehed äraproovinud ja omale omanduseks teinud. Aga ka meie oma maal on peale selle, kui Maasikmäe Hans alustust oli teinud, mitmed põllumehed seesugused Soome piimataallitused oma kohtade peal äraseadnud ja tema kasu ära tunnud. Tänavu sügisel olivad Tartu näitusele jo 6 peremeest, kellel seesugused piimataallitused on, wõid näitusele toonud, ning sai ka igauks neist seal ühe auuhinna. Selle sama näituse ajal andis Maasikmäe peremees Tartu Gesti põllumeeste seltsis teada, et tema 14 lehma temale mullu aasta wõiga üksi peale 250 rubla fiske olivad toonud.

Koh, mikspärast meie kõik siis nõnda ei tee? Waadake, nagu ma jo ütlesin, õppetuis puudub meie põllumeestele ja suure hulga juures ka waimu harimine, ilma kellelgi inimese wäga wisa on oma wana pruuki maha jätma ja uut teed käima. On ka küll palju neid mehi suure hulga seas, kes hea meelega oma piimataallituses ka edasi tahaksiwad töttata, siis on see üksiku meestele ommeti wäga raske, sest kuidas tahab üks üksik mees oma wõid suurte linnadesse toimendada? Kus Soome piimataallitust käfide wõtakse, seal peaksiwad seda ümberkaudu kohe mittu peremeest ühtlast tegema; alles siis saab selle etewõtmise kasu täieline olema. Kostre wallas ja ümberkaudu, kus Maasikmäe Hans elab, on jo 16 peremeest omad piimataallitused Soome wiisi

järele ära seadnud, kellest mitmed tulewa fewade esimene furd tööse heidawad.

Uga kas meie, kelle filmaring laiem on, sellepärast omad käed rüppe peame seadma ja oma maid, et meil mite kobe palju seltsi oma uue tee peal ei ole, linadega edasi furnama, funni n'ad ühtegi enam ei kanna? Ei, õppigem ise ja õppetagem oma kaaswendi, ning näidatsem neile paremat teed ete, funni nende filmad ka lahti lähewad ja n'ad ka meie seltsilisteks heidawad. Häda õppetab neid omalt poolt muidugi wiimati, ja imelik oleks, kui mite Gestrabwas, kelle waim muidu igal pool ärkas on olnud, ka oma piimataallituses edasi ja nende Böhjapoolse maadele järele ei peaks saama, keda meie nüüd omale eeskujuks filma ete seadame.

Tehkem ühes nõuus ja ühendatud jõuus sellepoolest tööd, ja meie ei tee mite üksti oma rahwa ja isamaale suurt tänuwäärt kasu, waid iseendale ka, sest kui meil jo nii palju wõi-kauwa on, et temast kaupmehed wõiwad elada, siis meie ise ei pruugi oma aega seega wiita, oma karja produktiisi kauwel ümberwedada, waid meie wõi ostetakse meil kodus ära, nagu braegu meie linad, ja meie wõime kõi oma jõudu ja järelemõtlemist üksti oma põllu ja karja kasuks tarwitada.

Tartus H. Laakmann'i raamatupoobis on saada :

C. N. Jakobson kirja pannud:

Kooli Lugemise raamat. I. jagu maksab 50 kop. II. jagu 40 kop. ja III. jagu saab trükitud.

Weikene Geograafia ehk Maade teaduse käsiraamat. Hind 30 kop.

Kuida põllumees rikkaks saab. Hind 15 kop.

Unid, nende kasulik kasvatamine ja nuumamine. Hind 8 kop.

Sõda. Wiru wana lauliku kenam Randle-lugu.

Wiru lauliku laulud. Kõikupannud ja väljaannud Fr. N. Kreuzwald.

Hind 20 kop.

Emmajõe Õpik Hind 16 kop.

Mõistlik rehkentaja. Kõigile rehkendamise sõp-
radele, iseäranis koolmeistrite ning koolide
tuluts ning toets kirja pannud N. G. Kallas.

Hind 125 kop.

Üles annete fogu. Neli annet.

Esimene ann: **Arwamise aabits** ehk tats
esimist arwupiiri. Kirja pannud N. G. Kallas.

Paste söber.

Kirja pannud **Ed. Jakobson** 46 ilusa
pildiga. Hind 25 kop.

Notre-Daame kellalööja. Hind 16 kop.

Uus Gene-kele õppimise-ramat. Hind 25 kop.

Mahumme Lilled

pääwa töd ja palawuse jahutuseks. Hind 25 kop.

Pimedusest walgusele Hind 20 kop.

Luigetiik. Hind 10 kop.

Wanaema warandus Hind 20 kop.

Sumal on õige kohtumõistja Hind 18 kop.

Pildid Põhla sõast 1863. Hind 20 kop.

Üks sõddiminne Indianide wastu. S. 13 f.

Dnu ja õepoeg. Hind 25 kop.

Üks kubu Wanu sõnu Hind 15 kop.

Kaks kosilast Hind 10 kop.

Metsalillikesed. Hind 12 kop.

Kodu-maalt. Nr. 1, 25 kop. Nr. 2, 20 kop. Nr. 3, 20 kop.

Juttustused Hommikumaalt. S. 12 f.

Dõmaja Spesfarti mägedes. S. 30 f.

Cestirahwa ennemuistefed juttud. Hind 1 rubla 40 kop.

Waja-pegel. Kuus kõnet ristiinimese maja elust perewanematele, teendritele ja noore rahwale pidanud F. H ö r s c h e l m a n n. Hind 15 kop

